

IKER
GAZTE
NAZIOARTEKO
IKERKETA EUSKARAZ

IV. IKERGAZTE NAZIOARTEKO IKERKETA EUSKARAZ

2021eko ekainaren 9, 10 eta 11a
Gasteiz, Euskal Herria

ANTOLATZAILEA:
Udako Euskal Unibertsitatea (UEU)

GIZA ZIENTZIAK ETA ARTEA

Zergatik panpox (1979): emakume bat hiri modernoan,

Irati Majuelo

19-26 or.

<https://dx.doi.org/10.26876/ikergazte.iv.01.02>

Zergatik panpox (1979): emakume bat hiri modernoan

Majuelo, I.

Euskal Herriko Unibertsitatea
imajuelo001@ikasle.ehu.eus

Laburpena

Ikerketa honek *Zergatik panpox* (1979) eleberrian (hiri-)espazioak dituen funtzio, erabilera eta esanahiak aztertuko dira. Horretarako, marko teorikoa kritika feministan oinarrituko da, honakoak izanik gako nagusiak: hiri modernoaren izaera baztertua, publiko-pribatu dikotomiaren kritika, zein *flâneur*-aren irudia. Hala, erreferentzia horiek aintzat izanik, arakatuko da nola irudikatu duen Urretabizkaia hiria emakumezko protagonista baten bidez. Ondorioz, hiri modernoaren berriraketa bat aurkituko dugu, ulerkera androzentrikotik at, begirada feminista batetik emakumeen esperientzia urbanoan ardaztutako literaturari bidea irekitzen diona.

Hitz gakoak: eleberria, hiria, narratologia, feminismoa, Urretabizkaia

Abstract

This essay will focus on the urban space in Zergatik panpox (1979), analysing the purposes, uses and meanings of it in the novel. With this aim, the theoretical framework will be based on feminist theory, as these are the major keys to develop the investigation: the discriminatory nature of the modern city, the critique towards the public-private dichotomy and the figure of the flâneur. Having these references, the paper will seek to address the main question: how had Urretabizkaia represented the city by means of a female character? The results suggest a re-reading of the modern city out of the androcentric logic, which opens a path towards a female experience-based urban literature.

Keywords: novel, city, narratology, feminism, Urretabizkaia

1. Sarrera eta motibazioa

Flâner, alderrai ibiltzea, aisialdiko ekintza atsegin bat deskribatzen duen terminoa da, plazer zilegi eta, era berean, xede zehatzik gabekoarekin lotzen duena paseatzailea. Metropoliaren izate kaotikoarekin erlazionaturik, eleberrigintza modernoak bere egin zuen kontzeptua izan zen, *flâneurraren* figuraren bidez, modernitate literarioa definitzeko oinarriak jarri zituen: hiri industrialen transformazioak sortutako espazio publikoan inspiratu ziren Balzac, Baudelaire, Dickens edota Proust, hiri moderno jaio berriak jariatzen zuen abiadura, multiplizitate, iragankortasun, anonimotasun eta askatasun pertsonalaren miresmenak bultzatuta. *Flâneurrak*, baina, zilegitasuna eta denbora libre behar zituen hiria paseatzeko, behatzeko, kontsumitzeko, eta beraz, irudi maskulinoarekin egiten zuen bat, baina baita logika burgesarekin ere: gizon publikoaren irudia ordezkatzeko (Pollock, 1988).

Ebidentzia horren harira, 80ko hamarkadatik aurrera, galdera berriak proposatu dituzte ikerlari feminista ugari: nola bizi izan dute hiria emakumeek, nola irudikatu dute literatuan? Espazio publiko eta pribatuaren bereizketa eta haren inplikazio sozialak aintzat harturik, emakume eta gizonak sozialki desberdin heziak izan direnez, hiriaren esperientzia desberdina izango da, eta baita haren irudikapena ere (Bowlby, 1992). Gurera etorri, hiriaren agerpenak XX. mendeko azken herenetik aurrera euskal literatura eraldatu zuela hauteman bada ere, ez da askorik idatzi irudikapen urbano horien nolakotasunaz, eleberri eredu mendebaltar hegemonikoekiko antz eta desberdintasunez, ezta emakumeek bizi eta idatzitako hiriei buruz ere. Lotura al dago euskal eleberri urbanoaren eta emakumeek irudikatutakoaren artean? Perspektiba periferikoan egiten al dute bat? Galdera sakonak dira, eta ikerketa honek bide horretan pauso gutxi batzuk baino ez ditu eman nahi, Urretabizkaia lehena nobela argigarri izan daitekeelakoan euskal eleberrigintzari ikuspuntu urbano eta feminista batetik behatzeko.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

2.1 Arloko egoera

Modernitate artistikoaren eta emakumeen arteko harreman gatazkatsuan, espazioa eta bereziki hiria izan da eztabaidagai nagusietako bat. Teoria feministaren arabera, hiri modernoak espazio-banaketa dualaren gainean eraiki da (McDowell, 1996). Hala, espazioa publiko eta pribatuaren arteko bereizketan egituratzean, eremu bakoitza elkarren kontrako ezaugarriek definitu dute: espazio pribatuari funtzio femeninoak egokitu zaizkio (naturala, partikularra, pertsonala, emozionala, menpekota) eta publikoari, aldiz, maskulinoak (kulturala, unibertsala, politikoa, arrazionala, askea). Bereizketa publiko-pribatua hiri modernoarekin batera indartu dela luze ikertu da, baita horrek generoen araberrako lan-banaketa eta hiri-espazioaren erabilera baldintzatu duela ere (Murillo, 1996; Carrasco et al., 2011; Federici, 2010). Sistema bitar honek izaera murriztailea du muinean, bereizketa dikotomikoak muga fisiko zein sinbolikoak ezartzen baitizkio espazio pribatuari. Hala, boterea eta zilegitasuna espazio publikoari esleitzean, zapalkuntza egoeran ezartzen ditu emakumeak zein subjektu periferikoak, espazio pribatura mugatu izan baitira (Amoros, 1987; Pateman, 1996). Hortaz, emakumea lekuz kanpo irakurri da espazio publikoan, bere leku "naturaletik" at, desordenaren, tentazioaren eta arriskuaren sinbolotzat jo izan baita (Wilson, 1992). Ondorioz, publiko-pribatu bereizketak diskurtso gisa funtzionatu du, bai espazioaren erabilera bai gizartearen funtzionamendu patriarkala erregulatzeko. XIX. mendean liberalismoak suspertutako diskurtsoa izan bazen ere, espazioaren banaketak gaur egunean irauten du (Pateman, 2018), kapitalismoaren mesedera, garairik garai, forma eta nolakotasunak egokituta, emakumeen hiriaren erabilera baldintzatzen jarraitzen baitu.

Modernitate literarioa hiri modernoaren eraldaketarekin batera garatu zela jakinik (Matas, 2010), eta bere bereizgarriak espazio publikoaren adierazpenean bilatu zituela aintzat hartuta (Balzac, 2001; Baudelaire, 2008) ez da harriztekoa eleberri modernoetan bereizketa publiko-pribatuaren ondorioak antzeman izana, hiriaren esperientzia gizonezkoek atxikitzeak emakumeen bizipenak eta literatur lanak bazterrean utzi edo ikusezin bilakatu baititu sarri (Wolff, 1985; Pollock, 1988). Hori dela eta, 80eko hamarkadatik aurrera, eleberrigintza modernoaren, hiriaren eta emakumeen esperientziaren arteko bidegurutzea ikerlerro esanguratsua izan da kritika feministaren alorrean. Agerian jarri da, batetik, modernitatearen esperientzia espazio publikoarekin erkatu dela, eta eremu pribatuarekin dituen loturak saihestu direla (Wolff, 2008); bestetik, modernitate artistikoaren figura nagusiek ez dutela emakumeen errealtatearekin bat egiten (*flâneurra*, besteak beste) eta emakumeek eraikitako figura publikoak bazterrean utzi direla (Bowlby, 1992; Nesci, 2007); eta azkenik, modernitate literarioaren idazle nagusiek emakume publikoek buruz eraikitako irudia desitxuratua eta misoginoa izan dela (Buck-Morss, 1986; Wilson, 1992). Azken mendean zehar publiko-pribatu dikotomia eraldatu bada ere, eta literatura urbanoaren garapena handia izan bada ere, emakumeen eta hiriaren arteko lotura ikergai errekorrentea da oraindik, bai modernitate artistikoaren sorreran egon ziren emakume publikoen esperientziak berreskuratzeko, bai dikotomia publiko-pribatuak baldintzaturiko hiriek gaur eguneko literaturan duten eragina aztertzeko (Transforini, 2010; Mina, 2014; Iglesia, 2019).

Euskal literaturara beste garai batean iritsi zen modernitate literarioa, bestelako testuinguru soziopolitiko eta korrante kulturaleri lotuta: batik bat, frankismoaren aurkako borroka, 68ko maiatza, euskal identitate berriua eta euskararen hiritartzea. Ondorioz, hiri modernoak irudikatzeko abiapuntua ere bestelakoa izan da, irakurketa kontra-hegemonikoetarako bideak irekiz. Egon dira euskal kritikan hiriaren lanketak (Zulaika, 2003; Retolaza, 2005; Apalategi, 2008), gaia bereziki sakondu zelarik *Cuadernos de Alzate* aldizkariaren 35. eta 37. zenbakietan (2006, 2007). Alabaina, ez zaio perspektiba feministatik heldu, eta garrantzizkoa iritzi zaio kasu honetan begirada horretatik abiatzea, eleberrigintza moderno eta urbanoan lehen emakumea baita Urretabizkaia, emakume dibortziatu baten egunerokoa azalartzen duena, gainera, espazioak garrantzia handia hartzen duen eleberri batean. Hori dela eta, liburu hau paradigmatikoa da euskal literaturan modernitatea eta hiria adierazteko bide alternatiboak bilatzerako orduan, nahiz eta ez den inoiz ikuspuntu horretatik aztertu (hala ere, badira bestelako elementuei erreparatu dieten ikerketa interesgarriak: Olaziregi, 1999, 2000; Gutierrez, 2002; Lasarte, 2012; Romero, 2014). Hortaz, oinarri bat baden arren, ez dira ugariak ikerketa lerrooi dagozkien lanak. Hori dela eta, artikulu honek hiri-espazioen, euskal eleberrigintzaren eta begirada

feministaren bidegurutzan sumatzen den hutsuneari heldu nahi dio Urretabizkaiaren eleberria aztertzean.

2.2. Helburuak

- 1) *Zergatik panpox* (1979) eleberrian hiria nola irudikatu den aztertzea. Azterketa narratologikoa egitea, interpretazio eta irakurketetarako oinarri empirikoa osatzeko.
- 2) Hiri modernoaren zein modernitate literarioaren kritika feminista landu eta Urretabizkaiaren eleberritik ateratako emaitzak interpretatu eta teorizatzeako tresna gisa erabiltzea, bide batez, proposamen kritiko horiek euskal kritikara hurbiltzeko ahalegina eginez.
- 3) Loturak bilatzea Urretabizkaiaren adierazpen urbanoen eta modernitatea zein hiria irudikatzeko bide alternatiboen artean; aurrera begira, egile gehiago aztertuta, sendotu daitekeen ikerlerroa izanik.

3. Ikerketaren muina

3.1 Metodologia

Hasteko, arloko egoeran aipaturiko autoreen bidez marko teorikoa osatuko da, ikerketan helduleku izango diren oinarri teorikoen jakintza sendotzeko. Bestalde, zehaztu nahi da *Zergatik Panpox* 1979an argitaratu bazen ere, 1985eko edizioa erabiliko dela azterketarako, eta hala agertuko da hemendik aurrerako erreferentzietan.

Azterketa espazialean, narratologiaren alorreko nozio garaikideak hartuko dira aintzat. Narratologiak tradizio luzea badu ere, ezin esan daiteke narrazioaren elementu guztiei arreta berdina eskaini dienik. Espazioa da gutxien landu den elementuetariko bat, hala ere, azken mendean aurrerapen nabarmenak egin dira, estrukturalismoaren bultzadaz lehenik, eta azken hamarkadetako giro espaziala dela eta. Ekintzarako marko huts gisa ulertzeari utzi, eta balio sintaktiko, semantiko zein pragmatikoa duen elementutzat jo da, sarri narrazioaren protagonista izan daitekeela ikusarazteraino.

Lan honetan, Álvarezek (2003) narratiba garaikiderako proposaturiko irizpideak erabiliko dira eleberriko espazioak sailkatu eta aztertzeko. Hiru ataletan sailkatuko da, beraz: erreferentearen espazioa (espazioen nolakotasuna, erreferentzia gaitasuna), diskurtsoaren espazioa (deskribapenak, elementu zinestetikoak, perspektiba) eta istorioaren espazioa (ekintzekin/pertsonaiekin duen harremana, sinbolizazioa, dialektikaren bidezko semiotizazioak), jakinik, egindako sailkapenak ezin direla zurrunik eta elkarren artean isolatuak izan. Azkenik, ikerketaren ondorioak aditzera emango dira, emaitzen interpretazioa marko teorikoak eskainitako irakurketa-perspektibarekin osatuz.

3.2 *Zergatik panpox*: espazioaren azterketa

Erreferentearen espazioari dagokionez, espazioen nolakotasunari erreparatuta, ingurune urbanoan kokatzen dela hautematen da. Nahiz eta ez den esplizituki zehazten (aurrerago ikusiko da zergatik), ez baita "hiria" hitza agertzen, ez eta hiriaren izenik ere, bestelako elementuek (kaleak, abenidak, semaforo-kateak) adierazten dute ingurune urbanoa. Horrez gain, nobelako espazio desberdinen artean irudikatzen den distantziak eta denborak (autoaren beharra du batetik bestera mugitzeko) nolakotasun urbanoa indartzen dute.

Bestalde, espazio pribatuaren eta publikoaren talkak eta harremanak ezaugarritzen dute espazioa. Ereku pribatua gailentzen da publikoaren gaintik, nahiz eta bien arteko interferentziak (bai fisikoak bai pentsamenduaren bidezkoak) etengabeak diren. Etxea da abiapuntu eta helmuga protagonistarentzat, erreferentzia nagusia da. Gainerako espazioek (ikastolak, lantokiak, kafetegiak) emakumearen eguneroko ibilbidea marrazten dute, egunerokotasunean egiten duen mugimendu zirkularraren erreferentzia-puntuak izanik. Anplitude irizpideari bagagozkio ere, etxea da ardatza

(nahiz maila desberdinetako espaziotan banatu: sukaldea, umearen gela, komuna, logela), auzora edota hirira irekitzen dena eginbeharretarako, lanerako. Hala, espazio pribatua bizitzeko, zaintzeko, intimitaterako espazioa da, eta espazio publikoa, berriz, bizitza posible izan dadin trantsitatu beharreko eremu bilakatzen da. Autoa da konexio elementua etxe/hiri eta eremu publiko/pribatuen artean. Erreferentzia garrantzitsua da, mugimenduaren bidez espazioa adierazten laguntzen baitu: protagonista garraiatzen du, eta hiria zapaldu gabe zeharkatzea ahalbidetzen dio (1985:28).

Diskurtsoaren espazioari erreparatzean, ohartzen gara espazioaren erabilera oso garrantzitsua dela, egun oso baten bilakaera adierazteko funtzionatzen baitu, hori dela eta, kronotopoaren ideiak bete-betean hartzen du zentzua: etxea ez da berdina goizean edo gauean (1985:19), egunaren erdian dagoen denbora-elipsiak lantokiarekin egiten du bat (1985:25), ikastolako ordutegiak markatzen ditu mugimenduak (1985:20)... Hortaz, diskurtsiboki, trama denboran zehar mugitzeko balio du, espazio bakoitzak zehazten baitu eguneko ordu bakoitza. Eguna igaro ahala espazioan zehar egiten den mugimendu zirkularrak ziklo itxi eta errepikakor baten egitura ematen dio eleberriari.

Hala ere, ez dago apenas deskribapenik. Protagonistak igarotzen edota pentsatzen dituen lekuak izen arrunten bidez aurkezten dira (*abenida, ikastola, pelukeria, kafetegia*), ez da izen propiorik erabiltzen. Izan ere, narratzailea 1. pertsona singularrean mintzo da, baina ahots hori protagonistaren pentsamendua da; ez du narratzen, pentsatu ahala adierazten du, ekintzak eta pentsamenduak bata bestearen segidan tartekatuz. *Stream of consciousness* teknika darabil Urretabizkaiak, protagonistaren espazioaren perzepzioa baldintzatzen duelarik, bere buruarentzat ari den heinean. Hori dela eta, espazioaren erreferentziak esplizituak, sinpleak eta izen propiorik gabeak dira, baina era berean, diskurtsoan oso presente dagoen elementua da. Izan ere, eleberriaren trama, eta bide batez emakumearen egunerokotasuna, denboraren (denbora faltaren) menpe dago (Gutierrez, 2002), baita denbora hori estutzen dion espazioen arteko distantziaren menpe ere. Hala, espazio bakoitza eginbehar bati loturik dago, eta batetik bestera lekualdatu beharrak pentsamendua (senar oihak utzitako zuloari buruz hausnartzen saiatzen dena) aldiro-aldiro eteten du (1985:16-17). Hortaz, espazio oro emakumearen perspektibatik jasotzen du irakurleak, eta mugimenduak definitzen du oro har.

Garrantzitsua da, beraz, eguneroko erritmoak markatzen duen mugimendu katea: protagonista fisikoki espazio batean dagoenean (adb. etxea), erdietsi beharreko hurrengo espazioan pentsatzen du etengabe (adb. ikastola). Ondorioz, multiespazialitateak markatzen du diskurtsoa, joan-etorri mentalen eta fisikoen artean zubi sendoak eraikiz. Protagonista beti ari da nora joan behar duen aurreikusten, hurrengo pausoa antolatzen, denboraz larri beti, eta beraz, espazioak elkarren artean gainjartzen dira. Adibide nabarmenena pelukeria dagoelarik gertatzen da, ikastolara berandu iritsiko dela eta, haraino iristeko bidea mentalki erreparatzen duenean (1985:27-28).

Azkenik, diskurtsoari dagokionez, umearen kargu egiten den denboran, bereziki etxean, autoan eta pelukeria dagoenean, amaren kontzientzia-jarioa nahastu eta intentsifikatu egiten da, ideiak garatzeko ezintasuna azaleratzen da eta ekintzak, ardurak zein oroitzapenak elkarren artean gainjartzen dira. Ordea, emakumeak geldituta egoteko aukera duenean, etxean bere baitarako espazioa duenean (semea esnatu aurretik eta lokartu ostean) edota kafetegian dagoenean, bakarrik tonu pausatua hartzen du, eta berezkoa duen estilo liriko (Olaziregi, 1999:45) intentsifikatu egiten da, hausnarketa sakonagoak eraikitzea edota ametsen munduan murgiltzea ahalbidetuz. Semearen beharrek eteten dituzte pasarte liriko horiek (1985:9 eta 1985:47). Hala, talka bat sortzen da pausa/mugimendua, norbere espazioa/besteena, espazio pribatua/publikoa dikotomiak agerian utziz, diskurtsoaren bidez islatzen direnak eleberrian.

Istorioaren edo esanahiaren espazioak ekintzekin eta pertsonaiekin duen harremana aztertzen du, baita espazio jakinek eleberrian hartzen duten esanahi eta sinbolismoa ere. *Zergatik panpox*-en agertzen diren espazio guztiak protagonistak, pentsatzeaz gain, fisikoki ibiltzen dituen lekuak dira. Aurretik aipatu gisa, ama dibortziatu baten eguneroko bizitza erakusten dute, lan erreproduktiboen eta produktiboen arteko oreka mantendu nahiak, guztia egitera iritsi ezinaren zamak bideratzen duelarik

egunerokoan mugimendu zirkular (etxea-ikastola-kafetegia-lana-kafetegia-enkarguak-ikastola-etxea) itogarria izatera. Horrez gain, egungo hirien nolakotasuna argi uzten du: bizitzarako ezinbesteko diren espazioak (bizitokia, lantokia, hezkuntza zentroa, erosketak egiteko dendak) ez dira hurbil egoten, funtzio produktiboen arabera zatikatutako hiriak izanik, eta ondorioz, zaintza lanetarako disfuncionalak bilakatzen dira (Muxí, 2009). Protagonista ere hiri zatikatu batean bizi da, eta horrek berak bakarrik egin behar dituen eginbehar guztiak garaiz eta egoki egitea oztopatzen dio, ama eta emakume onaren espektatibak bete ezinik, sarri frustraziora eta errura joz (1985:41).

Espazioek hartzen duten esanahia:

- Etxea: eguna hasteko eta amaitzeko espazioa da. Goizez eguneko eginbehar eta joan-etorriak aurreikusten ditu (zerrenda amaigabeak egiten ditu; 1985:12-13), eta gauz erdietsitakoa zein kale egindakoa zenbatesten du (nekea, errua, ezintasuna; 1985:41). Bestalde, umearen erreinua da, semeari arreta osoa jartzeko baliatzen duen espazioa, bere espazio propioaren gainetik, Antxonon edozein keinu, behar eta negarrek dagoen lekutik ateraraziko dute protagonista, umearengana hurbiltzeko. Protagonistaren ardatza da etxea, garrantzia gehien ematen dion espazioa, semearekin konpartitzen duen bakanetakoa baita. Hala ere, ez du bere azaletik bizi, zaintzaren eta bizitzaren kudeaketaren espazio nagusia da eta. Hortaz, bere buruari, bere gorputzari eskaintzeko espazioak topatzen dituenean ere (logela, komuna) oztopoak agertzen zaizkio behin eta berriz (1985:49).
- Lantokia: "paperezko, tinta eta boligrafozko mundu" gisa definitzen du, baina istorioan ez du bat ere garrantzirik, elipsi handi bat baitago lan-orduetan zehar eta lantokiaren espazioa desagertzen da. Ama dibortziatuaren isolamendua ere irudika lezake elipsi horrek, izan ere, lantokia sozializazio eremua izan ohi den arren, ez da hari buruzko edo lankideei buruzko ezer aipatzen, ez eta bestelako sozializazio espazioei buruzko erreferentziarik ere. Etxeko- eta zaintza-lanek protagonistaren bizitzan duten gailentasun erabatekoa jartzen du horrek agerian.
- Kalea/Errepidea: egunerokorako bide eta era berean oztopo da (semaforoak, kontrolak). Emakumea espazio pribatutik ateratzearen paradoxa adierazten du, izan ere, posible du hirian ibiltzea, baina eginbeharrak gauzatzeko erabiltzen du. Horretarako ezinbesteko zaio autoa eta errepidean ibiltzea, baina trabak izango ditu behar duen lekura behar duen garaian heltzeko. Semaforo gorriek irudikatzen dituzte oztopoak, barne pentsamenduan bere buruarekiko juzguak eta nahi ta ezinaren larritasuna agertzeaz batera jarriko baitira semaforoak gorrian: "Bostak eta hamar eta munduko semaforo guztiak nere kontra." (1985:28).
- Plaza: espazio publikoa bere horretan irudikatzen duen leku bakarra da. Protagonistak kafetegitik begiratzen dio, baina ez du ibiltzen, zeharkatzen. Espazio publikoaren paradoxa errepikatzen da, horma garden batetik bestaldera (autoko zein kafetegiko lehioa) bizi du, distantziatik, eta ez du gozamenerako, deskubrimendurako, deskonexiorako baliatzen. Horrez gain, senar oiharekin ustekabean topatzeko espazio posiblea da, eta topaketa hori aurreikustean hartzen du lekua plazak, imajinazioan (1985:20-21). Txema espazio publikoarekin lotzen du, berea ez den eremuarekin.
- Kafetegia/Pelukeria: bere buruari aitortuko dion denbora eta espazio apurraren erakusle dira, eta hala ere, erruak eta damuak markatuko ditu, nahiz eta norberarentzako espazioa lortzeko borroka txiki bat egin (1985:33). Bere buruari eskainitako espazio zitezkeenak, baina, askatasunerako baino, genero arauak betetzeko leku bilakatzen dira, emakume onaren itxura mantentzeko. Pelukeriara ile errea eta urdindua duela esan diotelako joaten da, eta ez du bat ere gozatzen, apur bat berandu iritsiko dela eta, ikastolara egin beharreko bideaz eta semearen larritasunaz pentsatzen igarotzen baitu txanda (1985:26-27). Kafetegira ere, etxean gosaltzeko/bazkaltzeko denborarik ematen ez dionez, kafe bat hartu eta lanerako esnatzeko joaten da (1985:20), eta itxurarekiko ardura agertzen du berriz ere, gerria arintzeko gutxi eta azkar jaten baitu.
- Ikastola: esan bezala, ikastolako ordutegiaren arabera antolatzen du bere eguna protagonistak, ez lantokiaren, zaintza-lanen arabera: "Atea itxi da, klak, arratsaldeko bostak arte. (...) Akabo, Antxon, ikastolan dago, arratsaldeko bostak arte." (1985:19) Era berean, ama ona dela erakusteko espazioa da ("amatxo ez da tardona"), baina ikastolaren espazioak azaleratzen dio zaintza-lan guztiekin kargatzeko ezintasuna. Izan ere, berandu iristen da, goizean doi-doi eta arratsaldean ordua pasata, eta ez da barnera sartzen, izkinan geratzen da, ez du espazioa bere egiten. Epaiaren eremua bilakatzen da, ondorioz: beste amekin zein Txemarekin konparatzen du bere burua, gainerakoek ama/emakume ona ez dela usteko dutenaren beldur da.

Horrez gain, aurretik aipatu gisa, dialektikaren bidezko semiotizazio nabarmenak gertatzen dira eleberrian. Aipaturiko barne (etxe)/kanpo (hiria) bereizketak bat egiten du protagonistak eguneko orduak banatzeko duen moduarekin: semea eskolan utziz geroztik berriz jaso arteko zuloa etxetik kanpo pasatako orduen adierazle da (1985:19-25), egunean zehar garrantzizkoak diren denbora/espazioak nabarmentzeaz gainera. Horrek eremu publikoaren eta pribatuaren erabilera desberdindua jartzen du agerian, pribatuari garrantzia askoz handiagoa emanik: "Goiza eta arratsaldearen artean dagoen denbora, tarte bat da, zulo bat. (...) Goizeko zortzietan, ordulariko minuto baten intentsitatea hamar aldiz haundiagoa da egoardiko hamabietan baino, ez tul batek trumoi batek baino soinu fuertagoa egiten duen bezala, afariak bazkariak baino ehun aldiz garrantzi handiagoa du" (1985:20). Espazio publikoa gero pribatuan bizitza ahalbidetzeko tramitea da, eginbeharren eremua, autoaren erabilera sarriak eta mugimenduen aurreikuspen zehatzek indartua. Gatazkatik baino, ekidin ezineko elkarreraginetik bizi du protagonistak; ez da espazio publikoa fisikoki mugaturik daukala, etxetik abiatzen denetik etxera bueltatu arteko halabeharrezko eremua dela baizik. Etxetik kanpo egiten du lan, independentea da, ez du kalera joateko arazorik, baina hala ere, etxea da bere ardatza.

Ardatza eta ez espazio propioa, bera ez den beste guztiak lekua inbaditzen baitio, maila fisikoan eta psikologikoan. Etxean, ardatz izanik ere, semeak (1985:12) edo senar oiharen oroitzapenek (1985:23) okupatzen diote espazioa. Hala, aurrekoekin lotura estuan, nobelako dikotomia funtsezkoena espazio pertsonalaren eta besteei emandako espazioaren artekoa da. Andreak berarentzat hartzen duen espazio oso urria da, gainerakoien edozein faktorek (semearen ezulak, 1985:22; Txemaren balizko agerpenak, 1985:21-24; besteek ama *tardonatzat* hartzeko beldurrak, 1985:27) desegin dezakeen espazio hauskorra: "noraino galdu dudaneure buruaz arduratzeko ohitura" (1985:25). Gainera, erru sentimenduz blaitua ageri da beti espazio propioa, umea zaintzeko zailtasun edo ezintasunei lotua (lanera joaten delako, 1985:20; pelukeria dagoelako, 1985:27; hilerokoa duelako, 1985:49). Pentsamenduaren espazioan ere, bere buruari buruz pentsatu aldiro lapurtzen diote espazio hori eginbeharren pentsamenduek, jendearen iruzkinak, semearen beharrek (adb. 1985:26).

4. Ondorioak

Zergatik panpox eleberrian espazioak hartzen duen garrantzia eta aditzera ematen duen informazioa ezinbestekoak dira idazlearen proposamena ulertzeko. Hasiera batean kontrakoa irudi dezakeen arren (deskribapenak urriak baitira eta pertsonaiaren pentsamenduak gidatzen baitu nobela), hiri-espazioak emakumearen esperientzia modernoa adierazten du. Interesgarria da ikustea, nola literatura urbano hegemonikoan ohikoak izan diren ezaugarriak erabiltzen dituen idazleak *stream of consciousness* teknika baliatuz, nola linealtasun narratiboarekin erabat hautsi eta mugimendua, iragankortasuna, multiplizitatea, lotura sekuenzial eta kausalen galera darabiltzan errealitate zatikatuta adierazteko. Alabaina, teknika horren bidez emakumearen pentsamenduan lehen pertsona murgiltzean, errealitate guztiz desberdin bat jartzen du agerian: espazio pribatuaren nolakotasun modernoa, espazio publiko eta pribatuaren arteko harreman ukaezina, zein espazio publikoaren erabilera ama dibortziatu baten perspektibatik.

Hasteko, eremu pribatuak erdigunea hartzen du eleberrian. Modernitate literarioaren kontrara, esperientzia modernoa ez da espazio publikoan ardatzen, baizik eta etxearen zein familiaren konfigurazio modernoaren baitan, bere konplexutasun eta gatazka propioak agerian utziz: bikote dibortziatua (etxeen banaketa, 1985:19), ama bakarraren ardura osoa (eginbehar zerrendak, adb. 1985:13), etxeko andre onaren itxura eman beharra (1985:9-10), etxetik kanpo eta etxe barnean lan egitearen zama bikoitza (1985:20). Halaber, esperientzia modernoa espazio publikotik gaindi hedatzean, bi eremuen arteko harreman eta elkarreraginak nabarmen geratzen dira, Patemanek (2018) defendatzen duen gisan. Emakumearen pentsamenduan batetik bestera egindako jauziak etengabeak dira: zerrenda berean sartzen ditu etxe barneko lanak zein eremu publikoan egin beharrekoak, semaforo zein kontrolei buruzko aipamenek bere hausnarketa pertsonalak eteten dituzte, etab. Maila fisikoan ere, protagonista eremu batetik bestera lekualdatzen da, independentziaz, gizonen begiradaren epaiekin at, emakumea espazio pribatura atxikitzen duen ustea gezurtatuz. Hala ere, espazio publikoaren erabilerak ez du aske egiten.

Gutziz kontrara, izan ere, espazio publiko eta pribatuaren arteko dikotomiak norbere espazioaren eta besteei eskainitako espazioaren gatazkarekin egiten du talka eleberri honetan: gainontzekoei (semeari, senar ohiari, ingurukoen usteei) emandakoak espazio propioa jaten dio andrearri, eta hala, espazio publikoa besteen beharrak asetzeko eremu bilakatzen da. Argi ageri da, bai pentsamenduaren bidez sarri adierazten duen multiespazialitatean, bai espazioa okupatzeko moduan, bere burua bigarren planoan jartzen baitu beti. Eleberriak XX. mendeko emakume modernoaren paradoxa planteatzen du, beraz: eskuratutako mugimendu askatasunak eta ustezko independentziak (ekonomikoak, ez familiarrak) mugapen handiagoak eragiten baitizkiote: "Orain ere, lehengo lepotik burua, nere independentzia zurearen truke" (1985:21).

Flâneur espazio publikoan inprobisazioa, plazerra, eta azken finean, askatasun pertsonala bilatzen bazuen, nobelako protagonistak halaberrez erabiliko du etxetik kanpo geratzen den eremua, eginbeharrak konplitzeko derrigorrez zeharkatu beharreko espazioa da, aurrez planifikatutako joan-etorri eta denborak dituen, eta ez *flâneur*ren gisan paseatzeko, behatzeko, disfrutatuzko, deskubritzeko espazio bat. Espazioaren deskribapen ezak ideia hori indartzen du. Hori dela eta, autoa ezinbesteko elementua bilakatzen da nobelan, protagonistari hirian zehar mugitzea ahalbidetzen baitio, espazio publikoa apenas zapaldu beharrik gabe. *Flâneurra* baino, *anti-flâneur* gisa irakur liteke, beraz, eleberriko pertsonaia nagusia, espazio publikora sarbidea baduena, baina genero rola guztiz baldintzaturiko esperientzia urbanoa bizi duena.

Izan ere, ez da ezintasun morala edo arau sozialen zurruntasuna hiriaren alde publikoa bizitzeko mugak ezartzen dizkiona, baizik eta sistema kapitalista patriarkalak ama langile eta dibortziatu bati eskaintzen dion patua: norberarentzako denborarik eta espaziorik eza, espazio publikoaren erabilera neurtu eta aurrez planifikatua (eginbehar guztiak garaiz egin ahal izateko), zaintza-lanen ardura osoa eta horiek gauzatzeko ezintasunak sortzen duen errua. Egoera paradoxiko horretan, hiriak berak emakumearen mugimenduak oztokatzen ditu. Lan erreproduktiboan espazioak (etxea, ikastola, dendak) zein lantokia sakabanaturik egoteak, eginbeharretarako desplazamenduak handiagoak izatea eragiten du, baita autoa ezinbestean erabili behar izatea ere, hiri zatikatuak zaintza-lanak zailtzen dituela berretsiz (Muxí, 2009). Ikusi den gisa, errepidean mugimendua mantsotzen duten elementuak (semaforoak, kontrolak, autobusak, kamioiak) ezintasun horren sinbolo bilakatu ditu idazleak; maila psikologikoan, emakumearen pentsamendu-jarioa eteten baitute, eta maila fisikoan, berandu iristarazten baitute bere eginbeharretara.

Hala bada, Urretabizkaiak hiri modernoa irudikatzeko eredu hegemonikoei kontra egiten die emakume baten perspektibatik idaztean, espazio publiko eta pribatuaren harreman ukaezinak agerian utziz, zein emakumeek espazio publikoa askatasunez bizitzeko zituzten oztupoak ikusaraziz, XX. mendearen azken herenean egonik ere. Ekarpen interesgarria egin zion, hortaz, euskal eleberrigintzari, bai literatura urbanotik bai perspektiba feministatik, modernitatearen esperientzia ulertzeko modua zabaldu baitzuen.

5. Etorkizunerako planteatzen den norabidea

Euskal literaturan eleberrigintza urbanoaren eta perspektiba feministaren arteko hartu-emanak ikertzeko bidean, *Zergatik panpox*-en osteko beste zenbait eleberri aztertzea aurreikusten da, hala nola *Ugerra eta kedarra* (Gonzalez, 2003) eta *Jenisjoplin* (Alberdi, 2017), ondorengo emakume belaunaldiek hiria zein ikuspuntutatik irudikatu duten ikertzeko.

6. Erreferentziak

- Álvarez, N. (2003): Hacia una teoría del signo espacial en la ficción narrativa contemporánea, *Signa*, 12, 549-570.
- Amorós, C. (1987): Espacio de los iguales, espacio de las idénticas. Notas sobre poder y principio de individuación, *Arbor*, 128, 113-127.
- Apalategi, U. (2008): "Hiria eta nortasun aldaketak euskal eleberrian", *Jean Haritschelhar-i omenaldia*, Euskaltzaindia, Bilbo, 41-57.

- Balzac, H. (2001) "Teoría del andar", *Tratado de la vida elegante*, Casiopea, Bartzelona.
- Baudelaire, C. (2008): *El pintor de la vida moderna*, Cuadernos Langre, Madril.
- Bowlby, R. (1992): "Walking, Women and Writing: Virginia Woolf as a Flâneuse", in I. Armstrong (arg.), *New Feminist Discourses: Critical Essays on Theories and Texts*, Routledge, Londres.
- Carrasco, C., Borderías, C. eta Torns, T. (2011): "El trabajo de cuidados: antecedentes his-tóricos y debates actuales", *El trabajo de cuidados: historia, teoría y políticas*, Catarata, Madril.
- Federici, S. (2010): *Calibán y la bruja*, Traficantes de sueños, Madril.
- Gutierrez, I. (2002): *Malkoen mintzoa. Arantxa Urretabizkaia eta eleberrigintza*, Utriusque Vasconiae, Donostia
- Iglesia, A. (2019): *La revolución de las flâneuses*, Wunderkammer, Terrades.
- Lasarte, G. (2012): Arantxa Urretabizkaiaaren narrazio lanetako amatasunak: genero arteko harreman berrien paradigma, *Euskera*, 57, 3. zk., 735-759.
- Matas, À. (2010): *La ciudad y su trama. Literatura, modernidad y crítica de la cultura*, Lengua de Trapo, Madril.
- McDowell (1996): "Spatializing Feminism: Geographic Perspectives" in N. Duncan (arg.), *Bodyspace: Destabilizing Geographies of Gender and Sexuality*, Routledge, London, 28-44.
- Mina, J. (2014): *El dilema de Proust o el paseo de los sabios. Un ensayo sobre el paseo en la historia y la literatura universales*, Berenice, Kordoba.
- Murillo, S. (1996): *El mito de la vida privada*, Siglo XXI, Madril.
- Muxí, Z. (2009): *Recomanacions per a un habitatge no jeràrquic ni androcèntric*, Institut Català de les Dones, Bartzelona.
- Nesci, C. (2007): *Le flâneur et les flâneuses. Les femmes et la ville à l'époque romantique*, ELLUG, Grenoble
- Olaziregi, M. J. (1999): Intimismoaz haraindi: emakumezkoek idatzitako euskal literatura, *Oihenart*, 17, 1-75
- _____ (2000): Zergatik panpox: nobela lirikoa baino gehiago, *Bitarte*, 20, 59-66
- Pateman, C. (1996): "Críticas feministas a la dicotomía público/privado" in C. Castells (arg.), *Perspectivas feministas en teoría política*, Paidós, Bartzelona.
- _____ (2018): *Kontratu sexuala*, Elkar, Donostia.
- Pollock, G. (1988): "Modernity and the Spaces of Femininity", *Vision and Difference: Femininity, Feminism and the Histories of Art*, Routledge, Londres, 50-90.
- Retolaza, I. (2005): Literatura eta hiriak, *Berria*, [31-07-2005].
- Romero, A. (2014): Escritura femenina y crítica literaria en "Zergatik panpox", *Revista de lenguas y literaturas catalana, gallega y vasca*, 19, 289-309.
- Transforini, M. (2010): Le Flâneuses Corpi e spazi di genere fra modernità e postmodernità, *Studi Culturali*, VII, 2, 239-261.
- Urretabizkaia, A. (1985): *Zergatik panpox?*, Erein, Zarautz.
- Wilson, E. (1992): *The Sphinx in the City. Urban Life, the Control of Disorder, and Women*, University of California Press edition, Berkeley.
- Wolff, J. (1985). The invisible flâneuse. Women and the literature of modernity, *Theory Culture Society*, 2, 37-46.
- _____ (2008): "Gender and the haunting of the cities (or the retirement of the flâneur)", in A. D'Souza eta T. McDonough (arg.), *The invisible flâneuse? Gender, public space, and visual culture in nineteenth-century Paris*, Manchester University Press, Manchester.
- Zulaika, J. (2003): *Guggenheim Bilbao Museoa. Museums, architecture and city renewal*, University of Nevada, Reno.

7. Eskerrak eta oharrak

Artikulu honek 2019an hasitako tesiaren atal bat biltzen du, UPV/EHUko doktorego aurreko bekari esker ontzen ari naizena. Ibon Egaña zein Iñaki Aldekoa tutoreei eskertu nahi diet hasieratik eta bide osoan zehar emandako laguntza eta aholkularitza.